

¹⁸ Меерзон С. Купля-продажа с условием пожизненного содержания / С. Меерзон // Советская юстиция. – 1971. – № 14. – С. 25–27.

¹⁹ Ерошенко А. А. Правовое регулирование отношений пожизненного содержания / А. А. Ерошенко // Советская юстиция. – 1970. – № 6. – С. 8.

²⁰ Гражданский кодекс Украинской ССР : Научно-практический комментарий. – К. : Политиздат Украины, 1971. – 639 с.

Резюме

Рибачок В. А. Окремі аспекти становлення інституту довічного утримання.

Звертаючись до історії становлення та розвитку інституту ренти, проаналізовано механізм зародження, формування та розвитку інституту довічного утримання, акцентовано увагу на правовому регулюванні рентних правовідносин у римському праві та в середньовічній Європі, визначено місце договору довічного утримання та договору купівлі-продажу з умовою довічного утримання продавця в системі цивільного законодавства Української РСР та Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки.

Ключові слова: рента, договір ренти, договір довічного утримання, договір купівлі-продажу з умовою довічного утримання продавця.

Резюме

Рыбачок В. А. Отдельные аспекты становления института пожизненного содержания.

Обращаясь к истории становления и развития института ренты, проанализирован механизм зарождения, формирования и развития института пожизненного содержания, акцентировано внимание на правовом регулировании рентных правоотношений в римском праве и в средневековой Европе, определено место договора пожизненного содержания и договора купли-продажи с условием пожизненного содержания продавца в системе гражданского законодательства Украинской ССР и Российской Советской Федеративной Социалистической Республики.

Ключевые слова: рента, договор ренты, договор пожизненного содержания, договор купли-продажи с условием пожизненного содержания продавца.

Summary

Rybachok V. Certain aspects of formation of the institute of perpetual maintenance.

Referring to the history of formation and development of the institute of rent, the mechanism of origin, formation and development of the institute of perpetual maintenance was analysed, a focus on the legal regulation of rent relations in Roman law and in medieval Europe was made, the place of perpetual maintenance agreement and sale-purchase contract with the condition of perpetual maintenance of the seller in a system of civil law of Ukrainian SSR and the Russian Soviet Federative Socialist Republic was determined.

Key words: rent, rent contract, perpetual maintenance agreement, the sale-purchase contract with the condition of perpetual maintenance of the seller.

Отримано 13.11.2013

УДК 347.122/347.15/347/19

О. В. ШИНКАРУК

Олександра Василівна Шинкарук, кандидат юридичних наук, помічник судді Апеляційного суду Київської області

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

У судовій практиці справи про захист ділової репутації юридичних осіб вже не є поодинокими, і щороку їх кількість лише збільшується. Однак невизначеність законодавчих норм щодо охорони ділової репутації юридичної особи призводить до появи неоднозначної судової практики у таких справах.

Метою наукової статті є розкриття теоретичних і практичних аспектів правової охорони ділової репутації юридичних осіб та здійснення класифікації цивільно-правових способів захисту ділової репутації юридичної особи.

Представники класичної теорії цивільного права під способами захисту суб'єктивних цивільних прав визначають закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника¹. Фактично у цивілістиці сформувалися дві традиційні концепції права на захист. Відповідно до першої – право на захист є складовою частиною будь-якого суб'єктивного права разом з правом на власні дії, а також правом вимагати

певної поведінки зобов'язаних осіб, згідно з другою – право на захист визнається самостійним суб'єктивним правом. В обох випадках цивільно-правові способи захисту пов'язані з наданням особі можливості застосувати заходи правоохоронного характеру для відновлення порушеного права, або права, що заперечується.

Слід зазначити, що питання про цивільно-правові засоби (способи) захисту прав осіб досліджуються досить активно. Причому предметом досліджень нерідко виступають як проблеми, акцентовані на неправомірні дії чи бездіяльність, від яких захищаються особи (зокрема дослідження Г. В. Єрмоєнко², так і питання захисту у межах правової охорони (наприклад дисертація І. В. Кривошеїної)³.

Досить ґрунтовною і концептуальною роботою у напрямі визначення способів та процесуальних форм захисту цивільних прав є дослідження Г. П. Тимченка⁴. Варто позитивно оцінити підхід дослідника, згідно з яким проблема способів захисту цивільних прав розглядається у тісному зв'язку із здійсненням права на захист і реальним захистом як гарантією прав та свобод суб'єктів права. Слід погодитись із положенням про те, що інститут захисту цивільних прав є комплексним і міждисциплінарним, який має матеріально-правові та процесуальні аспекти⁴. Дійсно, цивільно-правові способи захисту передбачаються як нормами матеріального права, так і нормами процесуального права, тому їх необхідно розглядати у нерозривній єдності, орієнтуючись насамперед на кінцевий результат захисту – відновлення порушеного права або відшкодування завданих при цьому збитків.

Фактично способи захисту цивільних прав мають матеріально-правовий характер, оскільки специфіка суб'єктивних цивільних прав свідчить, що такі права можуть захищатися не інакше як способами, адекватними характеру і змісту суб'єктивних цивільних прав.

Варто звернути увагу і на дослідження, спрямовані на розкриття цивільно-правових способів захисту окремих прав осіб.

Так, І. В. Кривошеїна наголошує на цивільно-правових способах захисту прав на фірмове найменування⁵, оскільки фірмове найменування можна вважати одним із проявів ділової репутації. Дослідниця, зокрема, пропонує виключити із Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» положення, відповідно до якого не може бути зареєстроване як товарний знак позначення, яке є тотожним або схожим настільки, що його можна сплутати з фірмовими найменуваннями, які відомі в Україні і належать іншим особам.

Т. С. Кириченко розкриває особливості захисту суб'єктивного права патентовласника, виокремлюючи юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту такого суб'єктивного права, а також пропонує розрізнити в межах юрисдикційної форми захисту загальний (судовий порядок) і спеціальний (адміністративний) порядки захисту. Зміст адміністративного способу захисту права патентовласника зводиться автором до розгляду і вирішення скарг та заяв у апараті державного управління, його компетентними органами і правниками⁶. Застосовуючи результати цього дослідження до проблематики цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи, можна зазначити, що форма судового захисту є головною і вищою формою юрисдикційної діяльності. Однак при захисті права на ділову репутацію юридичної особи можуть використовуватися й інші альтернативні способи захисту, які не пов'язані зі здійсненням правосуддя і переважно мають договірну природу (арбітраж, медіативні форми). Безумовно, такі «додаткові» способи захисту не виключають і не можуть виключати судову юрисдикцію, оскільки правосуддя є загальноновизнаним в Україні і світі стандартом захисту прав суб'єктів права в умовах правової держави.

Основою побудови системи норм, спрямованих на захист суб'єктивних прав, є норми, закріплені у ЦК України, що стосуються захисту цивільних прав та інтересів судом, Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування, нотаріусом, а також самозахисту цивільних прав⁷. Відповідно до цих норм кожній особі гарантується право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Способами захисту цивільних прав та інтересів ЦК України визначає: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Передбачені способи захисту може застосувати суд. Але він не є обмеженим лише цими цивільно-правовими способами захисту прав та інтересів осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом⁸.

Критично оцінюючи передбачений перелік способів захисту цивільних прав та інтересів у частині можливості їх застосування до захисту ділової репутації юридичної особи, слід зазначити наступне. Такий спосіб, як відновлення становища, що існувало до порушення, малоімовірно може бути застосований до захисту ділової репутації юридичної особи. Адже в силу інформаційного характеру ділової репутації фактично неможливо повернути в попередній стан інформаційне поле щодо конкретної юридичної особи, яке спотворене певними протиправними діями. Відповідно, відновити становище, яке існувало до порушення права на ділову репутацію юридичної особи, неможливо.

Доволі проблемним видається і можливість застосування такого способу захисту ділової репутації юридичної особи, як примусове виконання обов'язку в натурі, оскільки важко змодельовати ситуацію, коли такий обов'язок може стосуватися саме ділової репутації юридичної особи.

Слід зазначити, що позасудовий розгляд конфліктної ситуації, що виникла з приводу ділової репутації юридичної особи, є доцільним, оскільки без звернення до суду сторони зекономлять фінансові й часові ресурси, необхідні для судового розгляду⁹.

Захист цивільних прав нотаріусом шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом¹⁰, не можна вважати безпосереднім способом захисту ділової репутації юридичної особи, оскільки остання (репутація) є нематеріальним благом. А ось право особи на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань, тобто застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, є прийнятною і доволі ефективною формою цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи.

Способи самозахисту повинні відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням і можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства¹¹. Норма не містить варіантів, яким чином має здійснюватися самозахист. Однак способи самозахисту можуть полягати у незабороненій правом інформаційній діяльності юридичної особи, репутація якої постраждала, спрямованій на відновлення ділової репутації, наприклад, публікації та повідомлення у ЗМІ, на Інтернет-ресурсах, публічні виступи тощо.

Безумовно, варто визначити прийнятним способом захисту права юридичної особи на ділову репутацію визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування індивідуальної дії, у випадку, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує право на ділову репутацію. Однак досить важко уявити випадок, коли суд визнає незаконним та скасовує нормативно-правовий (а не індивідуальної дії) акт органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує право особи на ділову репутацію. Принаймні, здійснений аналіз 374 рішень і ухвал у справах, пов'язаних з діловою репутацією, не показав прикладів подібного захисту прав на ділову репутацію.

ЦК України визнає за особою, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, право на їх відшкодування¹². При порушенні права на ділову репутацію юридична особа може обґрунтувати як реальні збитки (в частині витрат, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права), так і упущену вигоду (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право на ділову репутацію не було порушене).

На сьогодні ЦК України передбачає безпосередню підставу для відшкодування моральної шкоди у випадку приниження ділової репутації юридичної особи. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення¹³.

Крім ЦК України, способи захисту прав передбачають й інші закони. Деякі із таких способів можуть застосовуватися і для захисту права юридичної особи на ділову репутацію. Зокрема, суди відповідно до їх компетенції вирішують спори стосовно права на знак про: встановлення власника свідоцтва; укладання та виконання ліцензійних договорів; порушення прав власника свідоцтва¹⁴.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» передбачає способи цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав. При порушеннях будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав, недотриманні передбачених договором умов використання творів і (або) об'єктів суміжних прав, використанні творів і об'єктів суміжних прав з обходом технічних засобів захисту чи з підробленням інформації і (або) документів про управління правами чи створенні загрози неправомірного використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав та інших порушеннях особистих немайнових прав і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав мають право:

а) вимагати визнання та поновлення своїх прав, у тому числі забороняти дії, що порушують авторське право і (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

б) звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та (або) припинення дій, що порушують авторське право та (або) суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;

в) подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

г) подавати позови про відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і (або) суміжних прав, або виплату компенсацій;

д) вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав, у тому числі призупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, в порядку, передбаченому Митним кодексом України;

е) брати участь в інспектуванні виробничих приміщень, складів, технологічних процесів і господарських операцій, пов'язаних з виготовленням примірників творів, фонограм і відеограм, щодо яких є підстави для підозри про порушення чи загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

є) вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і (або) суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;

ж) вимагати від осіб, які порушують авторське право і (або) суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту, та про канали їх розповсюдження;

з) вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав¹⁵.

Як бачимо, перелік передбачених способів захисту авторського права та суміжних прав значно більший, ніж той, який надано в ЦК України. Це дає можливість зробити висновок про доцільність визначення на рівні закону розширеного переліку способів захисту і для права юридичної особи на ділову репутацію.

Найбільш повне уявлення про цивільно-правові способи захисту ділової репутації юридичної особи надасть видова класифікація їх за різними критеріями.

Для захисту ділової репутації юридичної особи використовуються способи захисту цивільних прав, визначені ст. 16 ЦК. Їх можемо охарактеризувати як загальні способи захисту, позаяк вони стосуються захисту будь-якого порушеного права особи.

Оскільки порушення ділової репутації юридичної особи мають особливості порівняно з порушеннями інших суб'єктивних прав (насамперед обумовлені інформаційним характером ділової репутації), то й додаткові способи захисту можна визначати як спеціальні.

Відповідно за ступенем регламентації можемо визначати загальні способи захисту (передбачені ст. 16 ЦК, крім відновлення становища, яке існувало до порушення і визнання незаконним нормативно-правового акта) і спеціальні способи захисту ділової репутації юридичної особи (спростування, відповідь, висловлювання своєї думки, публічне вибачення, вилучення накладу газети, книги тощо).

У зв'язку з інформаційним характером власне ділової репутації і, відповідно, більшості порушень права юридичної особи, способами захисту ділової репутації від поширення недостовірної інформації Пленум Верховного Суду України визначає, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями юридичній особі. Зазначені вимоги розглядаються згідно із загальними підставами щодо відповідальності за заподіяння шкоди¹⁶. Як бачимо, Пленум Верховного Суду України визначає як загальні, так і спеціальні способи цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи.

Російські дослідники пропонують поділ цивільно-правових способів захисту на матеріально-правові та юрисдикційні. Матеріально-правові визначають права та обов'язки суб'єктів правовідносин з припинення дій, що порушують право, відновлення становища, що існувало до порушення, виконання обов'язку в натурі, припинення чи зміну правовідношення, відшкодування збитків, тобто заходи, які можуть здійснюватися самостійно заінтересованими особами; юрисдикційний спосіб захисту передбачає визнання права чи припинення до виконання конкретних дій.

Така позиція дає підстави визначити критерії для поділу способів цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи. Залежно від суб'єкта, який уповноважений захистити право на ділову репутацію, виділяємо: способи, які можуть бути застосовані самим носієм ділової репутації; судово-процесуальні способи захисту ділової репутації; способи захисту, які можуть бути застосовані іншим уповноваженим державним органом.

Таким чином, цивільно-правові способи захисту ділової репутації юридичної особи – це передбачені у межах форм цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи заходи, які забезпечують відновлення, компенсацію і реалізацію права на ділову репутацію юридичної особи. Судово-процесуальні способи захисту у механізмі охорони цивільного права юридичної особи на ділову репутацію є важливими, але не єдиними. Судово-процесуальними способами вирішуються судові справи, що передбачає певну процедуру реалізації заінтересованими особами права на захист, а судами – юрисдикційних повноважень.

Завершуючи розгляд цивільно-правових способів захисту ділової репутації юридичної особи, слід зазначити, що перелік таких способів захисту не є вичерпним, із розвитком інформаційного суспільства будуть розвиватися нові, більш ефективні для захисту ділової репутації способи цивільно-правового захисту.

¹ Гражданское право. Учебник. Часть 1. Издание третье, переработанное и дополненное. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1998. – С. 284.

² Єрьоменко Г. В. Цивільно-правові засоби захисту прав осіб від неправомірних актів органів влади і управління: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. В. Єрьоменко; Українська юридична академія. – Х., 1994. – 24 с.

³ Кривошеїна І. В. Фірмове найменування: регулювання та правова охорона за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Кривошеїна, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 18 с.

⁴ Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. П. Тимченко, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 20 с.

⁵ Кривошеїна І. В. Вказана праця.

⁶ Кириченко Т. С. Захист патентного права на основі формули винаходу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т. С. Кириченко, Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 17 с.

⁷ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 16–23.

⁸ Там само.

⁹ Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саприкіна Ірина Валентинівна. – К., 2006. – С. 158.

¹⁰ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 16–23.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Закон України від 15.12.93 № 36898-ХІІ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 7. – Ст. 36.

¹⁵ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 52. – П. 1.

¹⁶ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» // Вісник Верховного суду України. – 2009. – № 3. – С. 7.

Резюме

Шинкарук О. В. Цивільно-правові способи захисту ділової репутації юридичної особи.

У статті розглянуто теоретичні й практичні аспекти правової охорони ділової репутації юридичних осіб та здійснено класифікацію цивільно-правових способів захисту ділової репутації юридичної особи. Наголошується, що форма судового захисту є головною і вищою формою юрисдикційної діяльності і обґрунтовано, що при захисті права на ділову репутацію юридичної особи можуть використовуватися й інші альтернативні способи захисту, які не пов'язані зі здійсненням правосуддя, і переважно мають договірну природу.

Ключові слова: репутація, ділова репутація, юридична особа, цивільно-правові способи захисту, захист ділової репутації.

Резюме

Шинкарук А. В. Гражданско-правовые способы защиты деловой репутации юридического лица.

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты правовой охраны деловой репутации юридических лиц и осуществлена классификация гражданско-правовых способов защиты деловой репутации юридического лица. Подчеркивается, что форма судебной защиты является главной и высшей формой юрисдикционной деятельности; установлено, что при защите права на деловую репутацию юридического лица могут использоваться и другие альтернативные способы защиты, которые не связаны с осуществлением правосудия и преимущественно имеют договорную природу.

Ключевые слова: репутация, деловая репутация, юридическое лицо, гражданско-правовые способы защиты, охрана деловой репутации.

Summary

Shynkaruk O. Civil legal ways to protect business reputation of a legal entity.

The article examines the theoretical and practical aspects of the legal protection of business reputation of legal entities and the classification of civil legal ways to protect the business reputation of a legal entity. It has been expended that the form of judicial protection is the main and the highest form of jurisdictional activity as well as proved that in the process of protection of the right for the business reputation of a legal entity may be exercised by other alternative methods of protection that are unrelated to the administration of justice, and preferably are of a contractual nature.

Key words: reputation, business reputation, legal entity, civil law methods of protection, protection of business reputation.

Отримано 25.11.2013

УДК 347.412

Н. В. ФЕДОРЧЕНКО

Наталія Володимирівна Федорченко, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського університету туризму, економіки і права

ПРАВОВІДНОСНИНИ З НАДАННЯ ПОСЛУГ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розпочинаючи пошук відповідей на питання, пов'язані з потребою удосконалення механізму правового регулювання відносин щодо надання послуг, насамперед доцільно зазначити, що до сьогодні, на жаль, деякі теоретичні питання, пов'язані з аналізом сфери приватноправового регулювання договірних відносин саме як різновиду соціально-правових управлінських систем, не одержали належного доктринального осмислення. Так, в юридичній літературі наголошується на недостатності наукового осмислення процесів, пов'язаних із аналізом сфери врегульованих положеннями цивільного права особистих немайнових та майнових відносин, що свідчить про потребу нового наукового осмислення цієї проблематики¹. Недостатньо, на